

УДК 1.316.3:[316.48:165.6/8]

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.6>**З. С. Вихованець**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1653-5873>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Вінницького національного медичного університету імені М. П. Пирогова

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ЯК АКТУАЛЬНА ФОРМА СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ПОСТСУЧАСНОМУ СВІТІ

Постановка проблеми. В останні десятиліття на фоні процедурних та інституційних процесів у сфері міжнародного права складалося враження, що повномасштабні збройні конфлікти та жорстка кровава бійня у військовому протистоянні окремих держав відійшли у минуле, але події російсько-української війни протягом останніх трьох років повністю спростували такі уявлення. Ба більше, відбувається зростання питомої ваги таких гібридних способів ідеологічного, економічного та інформаційного домінування у постсучасному світі, як економічні санкції, політика *soft power*, пропагандистські та електронно-інформаційні засоби впливу на світоглядні уявлення людини. Своєрідним прологом до відкритої повномасштабної війни російської федерації проти України стають переможні результати двох таких революційних подій як Помаранчевий майдан 2004 р. та Революція Гідності 2014 р., а саме відбувся процес переходу від соціальних практик революційного способу перетворення дійсності до необхідності остаточного національно-екзистенціального закріплення дії *militaris* у вітчизняному соціокультурному просторі. Можемо стверджувати, що історичні процеси глибинних соціальних перетворень тільки набувають додаткових форм і методів у постсучасному світі, не змінюючи при цьому своєї онтологічної національно-екзистенціальної сутності. Починаючи з XVIII ст. класичним способом стрімкого переходу від часів Середньовіччя до буржуазного устрою суспільного життя, вважається колективний протест народних мас з метою покращення свого соціально-економічного стану в різноманітних формах революційної дії. Своєю чергою, визначення самої категорії соціальної революції переживає процес ідеологізації у межах історичного матеріалізму періоду панування радянської влади, причому виходячи з гасла «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» відбувається подальша фетишизація феномену соціальної революції на рівні світових політичних процесів. Разом з тим у Західних країнах паралельно було створено таку окрему галузь науково-дослідного знання як соціологія революції. Головним теоретико-методологічним завданням зазначеного направлення було визначено проблеми аналізу

причин, способів і форм суспільних перетворень, створення системно-дослідного підґрунтя для реалізації практико-методологічних рекомендацій у вирішенні чи попередженні соціальних конфліктів як дієвої складової формування цивілізаційних перспектив розвитку світової спільноти. Актуалізація зазначеної теми нашої розвідки набуває характер міждисциплінарного завдання у сферах соціокультурного, політологічного, економічного та соціально-філософського аналізу: «епоха завершення другого тисячоліття нашої ери і переходу до нового тисячоліття еону історії, свідчить про різку зміну характеру, темпів, форм протікання та смислів світового історичного процесу. Саме ці зміни й пов'язують наш аналіз сучасності з питанням про «кінець історії», про природу історичного руху, ... про кореляцію технологічного та персоналістичного аспектів історії, метаісторичні цінності і кінцеві смисли радикальних історичних подій» [1, с. 181], – вважає видатний вітчизняний філософ С. Кримський. Водночас ситуація розвитку постіндустріального суспільства ускладнюється тим фактором, що величезна за кількістю маса людей включена у необмежений процес споживання природних ресурсів планетарного масштабу, така ситуація посилює умови безпрецедентної боротьби у міждержавному конкурентному середовищі за лідерські позиції у постсучасному світі – саме такий аспект формує цілий комплекс дослідницьких завдань у царині природознавчих, технічних і соціально-антропологічних наук на рівні тектонічних змін у сфері використання можливостей новітніх технологій штучного інтелекту.

Отже, особливо зараз критична ситуація у сфері національної безпеки вимагає реального захисту свого суверенітету та територіальної цілісності на рівні «буденної» справи у багатьох країнах Західної Європи, а пріоритетним направленням державотворчого практико-цільового підходу України визначається системне матеріально-технічне забезпечення оборонної галузі й укріплення військової міцності своїх Збройних Сил. Особливо зараз дослідницьку увагу сфокусовано на проблемі акумуляції знань про характер, механізми та способи суспільних перетворень, які стануть основою для нових політико-правових

технологій виявлення параметрів передкризових конфліктних ситуацій, зміцнення оборонної могутності України в умовах жорсткої міждержавної конкуренції за життєдайні ресурсні джерела у світовому господарстві, а тому, безперечно, нагальною темою стає аналіз феномену соціальної революції як актуальної форми суспільних перетворень з метою вирішення економіко-господарських, соціокультурних і політико-ідеологічних колізій постсучасного світу.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблематика дієвих механізмів розвитку та принципів соціальної організації суспільства, а також основи теорії конфліктології представлені у творах П. Бурдьє, Т. Веблена, Дж. К. Гелбрейта, Р. Дарендорфа, Л. Козера, О. Конта, Н. Лумана, Дж. Сарторі, Г. Спенсера, А. Токвіля, О. Тоффлера, А. Турена, П. Штомпки та багатьох ін., окремо відзначимо думку М. Вебера стосовно того, що у дослідженні суспільства не можна спиратися виключно на «астрономічне пізнання», а необхідно враховувати якісний характер подій. У свою чергою, на думку вітчизняних фахівців О. Якубіна та В. Якубіної: «специфіка більш сучасних підходів до розуміння сутнісної природи конфлікту часто зводиться до розкриття функціональної значимості, відокремлення як позитивного, так і негативного впливу конфлікту на людей і на різні спільноти» [2, с. 114]. Зазначимо, що перші ідеї стосовно природи соціальних конфліктів належать таким античним філософам, як Платон, Аристотель, Сенека, а також мислителям епохи Відродження Н. Макіавеллі, Т. Мору та західноєвропейським діячам Т. Гоббсу, Дж. Локку, Ж.-Ж. Руссо та ін. Теоретичну базу нашої розвідки складають ті праці, що були присвячені історичним особливостям у зміні теорії революції, а саме ідеї К. Брінтона, С.П. Гантінгтона, Дж. Голдстоуна, Дж. Гудвіна, Ш. Ейзенштадта, Б. Мура, Дж. Пейджа, Е. Сельбіна, так, на думку О. Розенштока-Хюссі, революції взагалі є переродженими війнами, а після жахів Першої Світової ніякі війни не мають сенсу повторюватися. Дослідженню окремих видів революційної дії як форми соціального протесту присвячені твори К. Каутського, А. Камю, Р. Оуэна, К.А. Сен-Симона, Ш. Фурье та багатьох ін.

Не можна оминати увагою теоретико-методологічний аналіз механізмів розвитку постіндустріального та інформаційного суспільства, який був представлений в роботах Д. Белла, Ж. Бодрійяра, Ф. Гваттарі, Ж. Делеза, М. Кастельса, Ж.-Ф. Ліотара, Х. Ортега-і-Гассета, наприклад, у дослідженнях Е. Гідденса зустрічаємо розгорнуту концепцію соціології революції, а теорія К. Маркса визначає джерелом революційних перетворень глибинні зміни у виробничих силах, причому деякі погляди залишаються актуальними дотепер, а питання неми-

нучого насильницького зіткнення у суспільстві має відкритий дискусійний характер. К. Марксом було запропоновано три варіанти розуміння революції як кардинальних якісних змін в історичному процесі – це фундаментальний рівень переходу від однієї суспільно-економічної форми до іншої, на соціокультурному рівні монополію правлячого класу повинна була замінити влада «низів», а також аналізуються особливості індивідуальних дій суб'єкта у процесі масового революційного руху, коли вимогою протесту стають захист своїх політичних прав і соціальних гарантій праці. Ідейними послідовниками такого діяльнісного підходу були А. Грамші, Д. Лукач та Е. Фромм, причому підтверджується теза о, що в революційній діяльності зміни у самому індивіді корелюються зі змінами в історичних обставинах і подіях, а також ми продовжуємо звертатися до аналізу сучасної концепції неомарксизму в працях Т. Адорно, Г. Маркузе та М. Горьхаймера. У наступних розвідках сучасної теорії діяльності можемо відзначити гуманітарні підходи У. Баклі, М. Крозье, А. Турена, Е. Фрідберга у вирішенні проблем соціальних конфліктів. Варто відзначити ідеї теорії політичного насилля Ч. Джонсона, коли поглиблення соціального дисонансу між традиційними культурно-ціннісними підходами й принципами функціонування господарсько-виробничої системи призводить до порушення рівноваги між суспільними інституціями та зниженню ефективності функціонування соціально-економічної системи, що провокує появу соціальних конфліктів і створює умови для революційних змін з метою стабілізації розбалансованої взаємодії у соціальній структурі. Натомість у концепції Д. Девіса джерелом революції вважаються не стільки абсолютні показники, скільки свідоме обмеження або «замороження» соціально-економічного зростання добробуту населення, як метод стримування зростаючих завищених очікувань. Зі свого боку суто економічний аспект активізації революційних дій був наведений Т. Вебленом, коли «верхі» демонстративно споживають престижні товари і послуги, тим самим формують зайві витрати матеріально-технічних ресурсів та створюють паразитичний сектор в економіці країни. Особливу увагу авторки було приділено положенням теорії протесту Ч. Тіллі, а саме: колективні дії з приводу зміни існуючого соціального порядку виникають у випадку недостатніх інституційних засобів донесення своїх інтересів більшості населення до владних структур або прямо ігноруються владою. Він вважає, що соціальний порядок та розвиток залежать від повсякденної поведінки звичайної людини або базується на різноманітних видах їх колективної дії (соціальні рухи, колективне насилля, революції), які вони здійснюють задля реалізації своїх інтересів

[10, р. 5]. У вітчизняних наукових дослідженнях широко представлені ідеї стосовно тлумачення концепцій суспільних перетворень у межах теорії людської діяльності – це праці М. Бойченко, Е. Герасимової, А. Єрмоленко, Б. Кримського, А. Лактіонової, М. Ожевана, М. Поповича, В. Шевченко та багатьох ін. Особлива увага була приділена роботам у яких аналізуються сучасні підходи до революційних подій та військових конфліктів – це міркування таких авторів як О. Гуржій, В. Дяченко, Б. Парахонський, М. Требін, Н. Хамітов та ін. Отож, аналізуючи останні джерела та публікації на тему дослідження революційних практик в теорії суспільних перетворень, можемо зробити висновок про те, що світова спільнота, особливо зараз, вимушена активно реагувати на зростаючу кількість глобалізаційних викликів, які загрожують не тільки подальшому розвитку окремих країн, а й загалом існуванню нашої цивілізації.

Огляд наукових джерел і розгорнута кваліфікація критеріїв, типів і видів соціальної революції дотепер не дали однозначних соціокультурних та історико-політичних характеристик змісту революційних практик та їх впливу на цивілізаційний розвиток світової спільноти, тому *метою даної публікації визначено* соціально-філософський аналіз феномену соціальної революції як актуальної форми процесу суспільних перетворень у новому просторі свободи постсучасного світу. Дослідницькими завданнями зазначеної розвідки є: 1) з'ясувати смислоутворюючий контекст соціальних революційних практик як функціонального механізму взаємовпливу між: історичними формами соціальної структури суспільства – спектром стратегій формування національних держав – колективними й індивідуальними інтересами соціальних суб'єктів; 2) проаналізувати соціокультурний вимір революційного способу перетворення суспільства в залежності від форм і принципів його соціальної організації; 3) розкрити історичні форми і види революційних змін в конструкціях процесу державотворення.

Предметом даного дослідження є феномен соціальної революції, методом – соціально-філософський аналіз, а *метою* – обґрунтування феномену соціальної революції як актуальної форми процесу суспільних перетворень у новому просторі свободи постсучасного світу

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок ХХІ ст. позначився значними світоглядно-ціннісними та технологічними зрушеннями в системному моделюванні глобальних перспектив цивілізаційного розвитку. Ключовим аспектом дослідження таких динамічних зрушень стає інноваційний характер форм і способів суспільних перетворень, які охоплюють всі сфери життєдіяльності сучасної людини. Ба більше, цифровий

світ нових технологій і видів комунікації забезпечує реальні можливості застосування інтегрального підходу для об'єднання різноманітних сфер життєзабезпечення як певної країни, так й всього світового господарства, але зростання соціальної напруги та конфліктних ситуацій у різноманітних сферах суспільного буття продовжує визначати образ ХХІ ст. Попередні ідеологічні концепти ХІХ ст., як правило пропонували діалектико-дуалістичний підхід для дослідження кризових ситуацій у суспільному житті, пояснюючи революційний розвиток подій конфліктом таких історично-протилежних суспільно-економічних формацій як імперіалізм і комунізм, націоналізм й інтернаціоналізм тощо. Починаючи з ХХ ст. героїчна міфологізація історії революційних рухів, як яскравого прояву людської творчості в критичні моменти історичного процесу починає згасати, її місце поступово заповнюється темою кризових ситуацій і глобальних викликів сучасності. Трагічний образ реальних революційних подій, якій завжди супроводжується великою кількістю жертв і ніколи не має результатів, які б задовольнили реалізацію прагнень активних учасників відповідного дійства, а більшість населення вже не тільки не мріє про досягнення «світлого» майбутнього та реалізацію революційних ідеалів, а починає боятися глибинних потрясінь та хаотичного стану революційних катаклізмів.

Реалії постсучасного світу вносять суттєві корективи в теорію суспільних перетворень, але до цього часу залишається постійною загроза масове знищення людей у вирі революційних подій та військових конфліктах: «коли світова війна стає наслідком революції, свого роду громадянської війни, яка охопила всю землю (як не безпідставно оцінюється багатьма Друга світова війна). Після неї прописною істиною стає те, що результатом війни є поява революції, а єдине, що змогло би виправдати такий розвиток подій – це приналежність даної революції свободі. І якщо нам не належить повністю щезнути, то більш ніж вірогідно, що саме революції, а не війни, будуть супроводжувати нас у недалекому майбутньому» [3, р. 13–14]. Відповідно дефініція поняття такого обсягу як соціальна революція повинно включати аналіз ідеальних прагнень, принципів і норм соціальної діяльності в їх історичному розвитку, інакше процес абсолютизації визначення набуває ознак фетишизації самого феномену та сприяє його догматичному закріпленню в системі сучасних знань. Зокрема Г. Рітцером було запропоновано інтегровану парадигму з чотирьох рівнів соціального аналізу та єдиної моделі їх поєднання з іншими трьома соціальними парадигмами, фактично, заперечувалася можливість сприйняття істинності положень тільки однієї соціологічної теорії та було започатковано формування необме-

женого інтелектуального простору різноманітних підходів. Він зауважує, що: «об'єктивно-суб'єктивний континуум є складним утворенням, при цьому він є не менш важливим, ніж мікро-макро-континуум. Загалом, об'єктивне соціальне явище має реальне матеріальне існування, наприклад, є актори, дії, взаємодії, бюрократичні структури, закон і державний апарат. Всі ці об'єктивні явища можна побачити, помацати або зобразити на схемі. Проте є соціальні явища, які існують виключно у сфері ідей; вони не мають матеріального втілення. Це такі явища, як пізнавальні процеси, соціальне конструювання, норми, цінності та різноманітні елементи культури. Пов'язана з об'єктивно-суб'єктивним континуумом складність полягає у тому, що існує безліч явищ, які займають проміжні положення та включають й об'єктивні, й суб'єктивні елементи» [7, р. 578]. Водночас у царині соціальної філософії протягом останніх трьох століть було сформовано два системні підходи у визначенні змісту соціальної революції: 1) як закономірний об'єктивний перехід від одного стану суспільства до якісно іншого або «вища форма класової боротьби» в марксистсько-ленінізмі; 2) як актуальна форма діяльності соціального суб'єкту в невизначених умовах постсучасного світу. Проте розуміння соціальної революції як результату колективних зусиль великої кількості акторів, не може бути сприйняте у вигляді окремого акту діяльності чи визначеної історичної події тому, що революційні дії є цілісним динамічним процесом певного історичного періоду зі своїми злетами й падіннями. Відповідно закономірним явищем у соціально-філософських підходах стала поява таких постмодерністських концепцій суспільних перетворень, як «різома» (Дельоза і Гваттарі), «констеляція» (Адорно), «перефаза» (Шпенглера) тощо. Головною ознакою зазначених підходів є принцип «поліцентризму» в процесі суспільних перетворень, коли внаслідок багаточисленних «центрів» соціальних конфліктів і взаємних міждержавних «хвильових» впливів будь-які революційні зміни призводять до критичних непередбачуваних наслідків. У такий спосіб визначається пріоритетність поліфонії дієвих форм волевиявлення індивідуальної або колективної ініціативи самого народу та можливість їх взаємозв'язку в конструкціях державотворення, у відношенні до способів реалізації свободи дії, а також вияв соціокультурних передумов сучасних форм революційних практик дозволяє вважати головним атрибутом революційних змін в суспільстві постсучасності позицію самого дієвця.

Отож діяльнісна теорія революції з точки зору соціального феномену включає комплексний аналіз ідеальних прагнень, принципів і норм суспільного життя в їх історичному розвитку, які

здійснюють безпосередній вплив на динамічні та якісні зміни способів і видів впливу на національний процес державотворення. На думку відомого дослідника причин, механізмів та наслідків соціальних змін П. Штомпки у більшості сучасних істориків виокремлюється положення про те, що теперішній соціальний порядок зароджується після Великих революцій, коли американська та французька революції забезпечили політичну й інституційну основу для модернізації, а саме конституційну демократію, верховенство права та принцип суверенітету національних держав. Своєю чергою, «англійська промислова революція заклала її економічну основу: ринок вільної робочої сили, індустріалізацію та урбанізм як новий образ життя, капіталізм як нову форму виробничих і розподільчих відносин» [8, р. 101]. Своєрідний дискурс-аналіз історичної еволюції трьох стійких періодів реалізації соціальних революційних практик формує таку схему структурної взаємодії їх базових складових: історичні форми соціальної структури суспільства – стратегії формування національної держави – колективні й індивідуальні інтереси соціальних суб'єктів.

У традиційних суспільствах земля є основним фактором виробництва, а монопольні форми влади та військовий контроль – принципами його організації, тому революційні прагнення соціальних суб'єктів цього історичного періоду реалізуються переважно в насильницьких формах: колективні злочинні вчинки, насильницькі бунти, підступні заколоти тощо. Звісно, що цілями такої діяльності є прагнення розділити владу, поділити матеріальні ресурси та засоби виробництва на засадах справедливості й братства. Так само ідеї досягнення рівності та свободи визначають політичну мету масових рухів у періоди буржуазних революцій індустріальної епохи. Отож радикальний підхід у вирішенні питання зміни влади та форм власності часто призводив до насильницьких форм революційних дій з великою кількістю людських втрат заради принципів справедливої побудови суспільного буття. До речі, соціальні революційні практики протягом всіх історичних періодів реалізуються завдяки колективним цілеспрямованим діям активних представників різноманітних верст населення, об'єднаних ідейними принципами добра, справедливості та рівності! Утвердження в суспільстві концепції справедливості носить процедурний характер і на думку Дж. Ролза: сутність справедливих державницьких принципів визначається наявністю дуалістичного за своїм змістом співвідношення «рівності – нерівності» між людьми. Люди, безумовно, повинні бути рівними в правах, але така рівність має бути закріплена законом. Вони мають бути рівними при розподілі соціальних цінностей, але справедливим

буде і нерівність, коли такий нерівний розподіл дає перевагу кожному [6, р. 67]. Окреме питання діяльній взаємодії полягає у з'ясуванні специфіки особистісної комунікації між людьми в середині держави, бо багато діяльних аспектів у взаємовідносинах між громадянами не можуть бути визначені нормативно-правовими актами. У таких неконтрольованих державою сферах суспільного буття відносини між людьми регулюються традиціями, звичаями та моральними нормами, які передбачають реалізацію права людини на свободу дії. Ба більше, умовність та суперечливість змісту реалізації державних законів досить часто ставить творче налаштовану людину перед вибором не тільки «переступити» уявну лінію добра і зла, але й літеру закону, який цілком об'єктивно може не відповідати новим умовам організації соціальної структури. Отож впливає закономірний висновок про те, що соціальна революція в традиційних суспільних призводить до змін в їх політичних системах насильницькими методами, поступово створюючи нормативно-правову базу нових форм державного управління: «французькі події 1789–1815 рр. сприяли масовому переходу європейських держав від непрямого правління до прямого у двох відношеннях: вони надали модель централізованого уряду, яку скопіювали інші держави, а також вони насаджували таку модель у поневолених Францією країнах. Проте хоча багато нововведень в управлінні цього періоду були відчайдушною імпровізацією у відповідь на загрозу бунту або краху, але ж ці перевірнені у бойових реаліях форми пережили і Революцію, й Імперію» [9, р. 162–163], – підкреслює Ч. Тіллі. Необхідно звернути увагу на той факт, що механізм прийняття політичних рішень у європейських демократичних державах спирається на волевиявлення її громадян, коли єдиним історично-сформованим орієнтиром суспільного буття до теперішнього часу залишається традиційно-християнська система цінностей та принципи громадянської свободи, а саме: повага до приватної власності як ефективної соціально-економічної складової громадянського суспільного устрою та свободи людини; рівність громадян в отриманні можливостей для освіти, самоосвіти й творчої самореалізації; визнання верховенства права та пріоритету правової свідомості тощо. Можемо констатувати, що в індустріальному типі суспільного розвитку глибинні трансформації ринкової системи виробництва відбуваються завдяки реформуванню та розширенню форм власності, завоюванню певних представницьких преференцій працівником у вигляді легалізації профспілкового руху тощо, а соціальний характер революційних практик спрямовується на досягнення компромісу між соціальними групами та узгодження їх принципових вимог та інтересів.

У свою чергу в постіндустріальному суспільстві принципом соціальної організації є матеріальна зацікавленість всіх учасників ринку, відповідно, практики революційного способу перетворення застосовуються з метою швидкого досягнення консенсусу, тобто узгодження інтересів впливових соціальних груп, які протидіють одна одній у вигляді демократичних виборів, демонстрацій, вимог «промислової демократії» тощо. Певна політична рівність конфліктуючих сторін дозволяє свідомо позбавлятися насильницьких засобів з'ясування стосунків, а також використання принципу взаємовідповідальної домовленості сприяє досягненню стійкого компромісу й узгодження позицій між соціально-економічними інтересами впливових соціальних груп. Суспільна практика такого мистецтва балансування між політичними та економічними пріоритетами державного управління висуває нові вимоги до професійних компетенцій представників державної «техноструктури» та всього бюрократичного апарату з вимогою реалізації громадянських настанов певних соціальних груп. В епоху суспільства нових можливостей, як періоду формування соціального капіталу та виникнення феномену диджиталізації, революційна діяльність соціального актора з високим рівнем інформованості та розвинутою інтелектуальною культурою спрямовується на модернізацію державницького апарату управління за допомогою новітніх моделей і технологій комунікативної взаємодії. Особливо зараз соціальна революція стає сукупним результатом все більш актуальних форм колективної взаємодії між різноманітними соціальними групами та не може бути зведена тільки до насильницьких засобів класової боротьби. Зазначимо, що процес становлення сучасного громадянського суспільства прагне забезпечити діалогову форму партнерських стосунків між демократичним представництвом і державою, тобто водночас з інституційними структурованими відносинами починає розгортатися на засадах самоорганізації новий цифровий простір соціальної комунікації більшості населення країни. Отож сучасний процес оформлення соціального капіталу включає такі складові: 1) утвердження своєрідної гуманітарної тенденції поступової відмови від агресивних насильницьких засобів боротьби за свої права та справедливі умови існування в країні соціальних «низів»; 2) прагнення державних інституцій забезпечити мотиваційні умови зростання матеріальної зацікавленості працівників в ефективних результатах своєї трудової діяльності та створення комфортних умов праці. При цьому пам'ятаємо, що основу класифікації способів, форм і методів революційних дій створюють певні історичні умови формування специфічних ознак політико-правової, економічно-господарської та соціокультурної сфери

соціальної організації державницького устрою. Проте базових історичних форм революційної дії було всього декілька: 1) форми терористичного акту, які можуть мати обмежену кількість учасників – це заколот або вбивство правлячої особи, а може бути стихійний бунт певної частини населення з елементами жорсткої розправи з «кривдниками»; 2) форми тривалої збройної боротьби – це повстання та війни; 3) сучасні форми «м'якої» сили на апарат державного управління у вигляді вимоги реформ, демонстрацій, демократичних виборів, які не використовують збройного чи політичного насильства. Однак необхідно усвідомлювати, що всі історично сформовані види соціальних революційних практик не зникають у вирі суспільних катаклізмів постсучасного світу, власне, змінюються лише пропорції їх дієвого застосування у бік ненасильницьких засобів досягнення владних повноважень певними соціальними групами. Ба більше, мінливий простір цифрового світу створює умови для появи нових активних форм революційної діяльності, які а priori не могли існувати в інших історичних періодах, приміром можуть бути безкровні «кольорові» революції у різних куточках світу, так звані «круглі столи» між владними структурами та представниками опозиційних політичних сил і соціальних рухів тощо.

Феномен соціальної революції розглядається вже не тільки-но як ідеал у досягненні зростаючого добробуту населення, а й як вияв повсякденного світогляду на формування якого безпосередньо впливають століттями міфологізовані політично-ідеологічні вподобання та художні символи. Крім того, наразі з'являються нові практики комунікативного впливу та методи стимулювання соціальної активності дієвця, відбувається процес зростання персональної самосвідомості суб'єктів політичного життя та поступово формується позитивний характер сприйняття дієвих механізмів стрімких суспільних перетворень у постсучасному світі. Ба більше, ті політичні об'єднання у межах демократичної боротьби за владу дотепер використовують революційні гасла у боротьбі за виборця з обіцянками миттєвого покращення життя громадян та термінове вирішення нагальних економіко-господарських проблем в країні. З метою досягнення політичних дивідендів розгортається широке поле дискусійних публічних дебатів на основі якби «наукового» аналізу минулих і сучасних історичних подій та процесів. Практико-цільовий підхід такого аналізу демонструє спробу «попередників» затриматися у владних структурах, а наступаючої опозиції досягти максимального переможного результату у виборчих перегонях. Зазначена ситуація лише акцентує дослідницьку увагу на демократичних механізмах політичного життя цивілізованих країн,

але головною методологічною проблемою викривлення подій минулого часу залишаються провокативні маніпуляції, наприклад, використання сумнівних історичних карт і ревізіоністського трактування політичних процесів з боку провладних сил російської федерації з метою знищення суверенітету, поки що, сусідньої країни. Ситуація виглядає абсолютним «сюрреалістичним» зануренням у безодню столітніх перепитів, а весь цивілізований світ вимушений звертати увагу на подібні аргументи у виправданні повномасштабної військової агресії у центрі Європейського континенту. Як бачимо, цифрове суспільство нових можливостей вимагає дієвих інформаційних фільтрів, причому планетарного рівня, інакше значення Слова як дії може до невпізнання змінити реальність, причому з жахливими наслідками для всього людства. Проте визначення феномену соціальної революції в конструкціях державотворення довгий час пов'язувалося з конкретними історичними актами зміни влади та міфологізацією політико-символічного прояву «результатів перемоги» всередині країни, при цьому не враховуючи значення атрибутивних форм соціальних революційних практик, які вирізняють їх від війни чи повстання у реаліях постсучасного світу. Варто зазначити, що першою атрибутивною ознакою революційних змін, на відміну від різноманітних способів реформування, є масштабність та глибинний рівень соціальних перетворень, а другий атрибут, на відміну від еволюційного процесу суспільного розвитку, визначається хвилеподібним розгортанням подій з обов'язковим застосуванням насильницьких форм боротьби за владу та перерозподілу інституційних повноважень в управлінні державними ресурсами. Так, наприклад, близько ста років поспіль у всіх державних наукових виданнях подію захоплення влади на Росії більшовицькою організацією у 1918 р. визначали як Велику Жовтневу соціалістичну революцію, а тепер у необмеженому часовому просторі історії людства вона має статус збройного перевороту, результатами якого скористалася найбільш радикальна та жорстко-структурована більшовицька фракція РСДРП на чолі з В. Ленінім. Історична реальність революційних подій до кінця ХХ ст. включала в себе тільки війни, повстання та заколоти як форми глибинних змін суспільного буття, але у період глобалізаційних викликів головною ознакою соціальної революції вважається перетворення соціокультурних підвалин суспільства та персональний саморозвиток людини як громадянина правової держави.

Отже, сучасний дискурс смислоутворюючого контексту розуміння феномену соціальної революції як активної форми суспільних перетворень включає не тільки механізми вирішення наявної кризової ситуації глобалізованого буття людини

та різних видів соціального конфлікту за допомогою оформлення ідейно-політичних засад та створення організаційної конструкції колективних дій, а обов'язково має враховувати мозаїчно-емоційне сприйняття окремим громадянином революційних подій, причому кожний індивід прагне максимальної раціоналізації свого діяльнiсного внеску. Урешті-решт актуальність такої позиції дієвця визначається, по-перше, процесом динамічного ускладнення соціальної структури суспільства у постсучасному світі, коли вона вже не може бути обмежена визначеними у минулих століттях «верхами» і «низами», по-друге, розширення простору зростаючих потреб соціальної держави вимагає прискорення трансформаційних процесів змістовних складових революційної дії тому, що суб'єктивні наміри великої маси людей в умовах медіа-простору та інших форм інформаційних впливів не можуть бути достовірно передбачуваними та науково-прогнозованими для забезпечення бажаного продуктивного результату такої діяльності. Власне колективні дії завжди спрямовані на реалізацію певної ідеальної мети, при цьому визначаються цілі та засоби її досягнення з боку керівництва різних соціальних рухів і політичних об'єднань, але дуже часто такі зусилля у вирі суспільних перетворень призводять до протилежних результатів або ситуації «іронії історії». Ба більше, енергія мас не завжди несе революційний азарт і прагнення змін звичного способу життя тому, що будь-який вид людської діяльності включає в себе різноманітні соціокультурні фактори впливу. Специфікою соціальних конфліктів, не дивлячись на періодичність їх нищівного характеру, є наявність творчого потенціалу характерних змін, які кожного разу формують особливий тип діючого суб'єкту та відповідне до нього культурне середовище: «великі революції можна розглядати і як найбільш драматичні, а можливо, й як найбільш успішні спроби в історії людства здійснити на мікросоціальному рівні утопічні уявлення з сильними гностичними компонентами. Такому уявленню було властиве множинність кількісних характеристик, загальних з протофундаменталістськими течіями, за виключенням того, що для революцій характерною була орієнтація на майбутнє як центрального компоненту культурної програми сучасності» [4, р. 30]. Отож результати суспільних змін мають визначати їх позитивний або негативний сенс для існування людини, а головними у процесі перетворень стають не «матеріальні» або господарські показники, які можна певним чином зафіксувати, а стан соціального комфорту та морального самопочуття людей. Можемо стверджувати, що соціальні конфлікти як складова революційних способів перетворення дійсності обумовлюються широким колом культурних надбань, які визна-

чаються здібностями та продуктивністю зусиль діяльнiсного суб'єкту.

Отже, можемо стверджувати, що парадокси в аналізі соціальних революційних практик зберігаються до теперішнього часу так, як немає чітких уявлень стосовно умов виникнення та динаміки розгортання революційного руху в конкретній країні, а тим більше визначення часового періоду таких історичних подій. Безперечно можна писати про «відчуття» революційної ситуації, підбурювати у різний спосіб певні групи населення тощо, але ніяких революційних дій відбуватися не буде, а може, навпаки, за кілька тижнів розпочатися справжній революційний буревій, наприклад, Революція Гідності 2014 р. в Україні розпочалася протягом однієї доби, як реакція на побиття мирної демонстрації проти офіційного припинення політичного руху країни до ЄС, або в Тунісі 2010–2011 рр., де поводом стала подія самоспалення звичайного торговця Мохаммеда Буазізі, як результат його образи на дії жінки-поліцейської та конфіскації товару. Разом з тим, «загадковим» явищем залишаються наслідки переможних революцій, коли виникає ситуація масового розчарування її результатами, а поряд з героїзацією історичних подій виникає крайнє незадоволення своїм післяреволюційним становищем більшості її учасників: «дослідження революцій багато у чому подібне на вивчення землетрусу. ... Ми можемо детально проаналізувати їх, перерахувати деякі сприятливі для них умови, але зрозуміти остаточно, що саме вони собою являють, нам ще тільки належить» [5, р. 205]. Мова йде про те, що в принципі неможливо визначити суто онтологічні причини революційних подій, бо вони залежать від різноманітних варіантів колективних рішень, емоцій і дій величезної маси індивідів, сам процес «відбору» харизматичного лідера, як правило, не має чіткого та виправданого порядку, а також соціальний феномен революції виникає в результаті унікальної комбінації історичних подій у соціокультурному вимірі.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Аналізуючи сучасний рівень досліджень дієвої теорії суспільних перетворень можна зробити висновок про те, що світова спільнота в умовах постсучасного світу вимушена разом з позитивними змінами у процесі свого розвитку брати до уваги чимало глобальних проблем негативного характеру: світові економічні диспропорції розвитку, тероризм і військові конфлікти тощо, які загрожують не тільки подальшому поступу, а й загальному існуванню нашої цивілізації. Зазначимо, що визначними положеннями таких принципів підходів є, по-перше, необхідність дефініції поняття такого обсягу як соціальна революція повинно включати аналіз ідеальних прагнень, принципів і норм соціальної діяль-

ності в їх історичному розвитку, інакше процес абсолютизації визначення набуває ознак фетишизації самого феномену та сприяє його догматичному закріпленню в системі сучасних знань; по-друге, комплексний аналіз повсякденного світогляду дієвця, на формування якого впливають міфологізовані політико-ідеологічні вподобання та художні символи, новітні технології комунікативного впливу та методи реалізації соціальної активності, має стимулювати процес зростання персональної самосвідомості суб'єктів політичного життя та поступово формувати позитивний характер сприйняття дієвих механізмів стрімких суспільних перетворень у постсучасному світі; по-третє, зазначено, що визначення феномену соціальної революції в конструкціях державотворення довгий час пов'язувалося з конкретними історичними актами зміни влади та міфологізацією політико-символічного прояву «результатів перемоги» всередині країни, при цьому не враховувалося значення атрибутивних форм соціальних революційних практик, які вирізняють їх від війни чи повстання у реаліях постсучасного світу. Можемо стверджувати, що головною ознакою сучасної теорії революційних дій є принцип «поліцентризму» у процесі суспільних перетворень, коли внаслідок багаточисленних «центрів» соціальних конфліктів і взаємних міждержавних «хвильових» впливів будь-які революційні зміни призводять до критичних непередбачуваних наслідків. У такий спосіб визначається пріоритетність поліфонії дієвих форм волевиявлення індивідуальної або колективної ініціативи самого народу та можливість їх взаємозв'язку в конструкціях державотворення, у відношенні до способів реалізації свободи дії, а також вияв соціокультурних передумов сучасних форм революційних практик дозволяє вважати головним атрибутом революційних змін в суспільстві постсучасності громадянську позицію самого дієвця. Отож соціальна революція є актуальною формою багатовимірного процесу глибинних змін у соціальному порядку на основі колективних дій та ідейному єднанні великої маси людей у специфічних умовах плину історичного часу, що дає ефект синергії у політико-ідеологічному об'єднанні різних соціальних груп та організацій для реалізації революційних запитів у перетворенні суспільних відносин. У свою чергу, подальшим перспективним направленням дослідницьких зусиль має бути комплексний аналіз проблематики способів та активних форм перетворення суспільного устрою, а також створення системно-наукового підґрунтя для реалізації практико-методологічних рекомендацій у вирішенні чи попередженні соціальних конфліктів і революційних ситуацій як дієвих складових у формуванні цивілізаційних перспектив поступу світової спільноти.

Література

1. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2003. 240 с.
2. Якубін О.Л., Якубіна В.Л. Соціальні конфлікти і їх вирішення шляхом застосування різних моделей медіації: трансдисциплінарний аналіз на основі впливів класичних концепцій Л. Козера і Р. Дарендорфа. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 46. С. 113–120.
3. Arendt H. On Revolution. Penguin Books, 1990. 350 p.
4. Eisenstadt S. N. Revolution and the Transformation of Societies: A Comparative Study of Civilizations. Free Pr., 1978. 348 p.
5. Goldthorpe J. Theories of industrial society: reflections on the recrudescence of historicism and the future of futurology. *Archives europeennes de sociologie*. 1971. № 12. P. 263–288.
6. Rawls J. A Theory of Justice. Harvard University Press, 1971. 624 p.
7. Ritzer G. Modern Sociological Theory (7th Ed.). McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages, 2007. 696 p.
8. Sztompka P. The Sociology of Social Change. Wiley-Blackwell, 1993. 368 p.
9. Tilly C. Coercion, Capital, and European States, AD 990–1992. Wiley-Blackwell, 1992. 288 p.
10. Tilly C. From Mobilization to Revolution. New York: Random House, 1978. 349 p.

Анотація

Вихованець З. С. Феномен соціальної революції як актуальна форма суспільних перетворень у постсучасному світі. – Стаття.

У статті дослідницьку увагу сфокусовано на проблемі акумуляції знань про характер, механізми та способи суспільних перетворень, які стануть основою для нових політико-правових технологій виявлення параметрів передкризових конфліктних ситуацій, та визначення пріоритетів у політиці зміцнення оборонної могутності України в умовах жорсткої міждержавної конкуренції за життєдайні ресурсні джерела у світовому господарстві, а тому нагальною темою розвідки визначено аналіз феномену соціальної революції як актуальної форми суспільних перетворень з метою вирішення економіко-господарських, соціокультурних і політико-ідеологічних колізій постсучасного світу. *Предметом* даного дослідження є феномен соціальної революції, *методом* – соціально-філософський аналіз, а *метою* – обґрунтування феномену соціальної революції як актуальної форми процесу суспільних перетворень у новому просторі свободи постсучасного світу. Дослідницькими завданнями зазначеної розвідки є: 1) з'ясувати смислоутворюючий контекст соціальних революційних практик як функціонального механізму взаємовпливу між: історичними формами соціальної структури суспільства – спектром стратегій формування національних держав – колективними й індивідуальними інтересами соціальних суб'єктів; 2) проаналізувати соціокультурний вимір революційного способу перетворення суспільства в залежності від форм і принципів його соціальної організації; 3) розкрити історичні форми і види революційних змін в конструкціях процесу державотворення та визначити

ризиків їх майбутніх наслідків у суспільстві нових можливостей. Констатовано, що своєрідним прологом до повномасштабної війни російської федерації проти України стають переможні результати двох таких революційних подій як Помаранчевий майдан 2004 р. та Революція Гідності 2014 р., а саме відбувся процес переходу від соціальних практик революційного способу перетворення дійсності до необхідності остаточного національно-екзистенціального закріплення дії *militaris* у вітчизняному соціокультурному просторі. Зазначено, що історичні процеси глибинних соціальних перетворень тільки набувають додаткових форм і методів у постсучасному світі, не змінюючи при цьому своєї онтологічної національно-екзистенціальної сутності. Головною є думка про те, що мінливий простір цифрового світу створює умови для появи нових активних форм революційної діяльності, які а *priori* не могли існувати в інших історичних періодах, тому в ситуації глобалізаційних викликів головною ознакою соціальної революції вважається перетворення соціокультурних підвалин суспільства та персональний саморозвиток людини як громадянина правової держави. На думку дослідниці, визначними положеннями зазначених підходів є, по-перше, необхідність дефініції поняття такого обсягу як соціальна революція повинно включати аналіз ідеальних прагнень, принципів і норм соціальної діяльності в їх історичному розвитку, інакше процес абсолютизації визначення набуває ознак фетишизації самого феномену та сприяє його догматичному закріпленню в системі сучасних знань; по-друге, комплексний аналіз повсякденного світогляду дівця, на формування якого впливають міфологізовані політико-ідеологічні вподобання та художні символи, новітні технології комунікативного впливу та методи реалізації соціальної активності, має стимулювати процес зростання персональної самосвідомості суб'єктів політичного життя та поступово формувати позитивний характер сприйняття дієвих механізмів стрімких суспільних перетворень у постсучасному світі; по-третє, зазначено, що визначення феномену соціальної революції в конструкціях державотворення довгий час пов'язувалося з конкретними історичними актами зміни влади та міфологізацією політико-символічного прояву «результатів перемоги» всередині країни, при цьому не враховувалося значення атрибутивних форм соціальних революційних практик, які вирізняють їх від війни чи повстання у реаліях постсучасного світу. Доведено, що головною ознакою сучасної теорії революційних дій є принцип «поліцентризму» в процесі суспільних перетворень, коли внаслідок багаточисленних «центрів» соціальних конфліктів і взаємних міждержавних «хвильових» впливів будь-які революційні зміни призводять до критичних непередбачуваних наслідків. У такий спосіб визначається пріоритетність поліфонії дієвих форм волевиявлення індивідуальної або колективної ініціативи самого народу та можливість їх взаємозв'язку в конструкціях державотворення, у відношенні до способів реалізації свободи дії, а також вияв соціокультурних передумов сучасних форм революційних практик дозволяє вважати головним атрибутом революційних змін в суспільстві постсучасності громадянську позицію самого дівця.

Ключові слова: соціальна революція, соціальний суб'єкт, способи суспільних перетворень, процес державотворення, революційна дія, соціальна структура суспільства, постсучасність, теорія колективної дії.

Summary

Vykhovanets Z. S. The phenomenon of social revolution as an actual form of social transformation in the postmodern world. – Article.

The article focuses on the problem of accumulating knowledge about the nature, mechanisms and methods of social transformations, which will form the basis of new political and legal technologies for identifying the parameters of pre-crisis conflict situations and determining the priorities in the policy of strengthening Ukraine's defence capabilities in the context of fierce interstate competition for vital resource sources in the world economy, and therefore the urgent topic of the study is the analysis of the phenomenon of social revolution as an actual form of social transformation for resolving the economic, socio-cultural, political and ideological conflicts of the postmodern world. *The purpose* of this publication is to provide a socio-philosophical analysis of the phenomenon of social revolution as an actual form of social transformation in the new space of freedom of the postmodern world. The research objectives of this study are as follows: 1) to clarify the meaning-forming context of social revolutionary practices as a functional mechanism of mutual influence between: historical forms of the social structure of society – a range of strategies for the formation of national states – collective and individual interests of social actors; 2) to analyse the socio-cultural dimension of the revolutionary way of transforming society depending on the forms and principles of its social organisation; 3) to reveal historical forms and types of revolutionary changes in the structures of the state-building process and to determine the risk. It has been asserted that the triumphant outcomes of two national revolutionary events – the Orange Maidan of 2004 and the Revolution of Dignity of 2014 – function as a prologue to the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine. This assertion is based on the premise that these events represent a transition from the social practices of revolutionary transformation of reality to the necessity of final national and existential consolidation of military action in the national socio-cultural space. It is observed that historical processes of profound social transformation are merely acquiring novel forms and methodologies in the postmodern era, whilst retaining their ontological, national and existential essence. The central proposition is that the evolving digital landscape engenders conditions conducive to the emergence of novel, active forms of revolutionary activity that would not have been feasible in other historical periods. In the context of globalisation, the primary characteristic of a social revolution is the transformation of the socio-cultural foundations of society and the personal self-development of individuals as citizens within a rule-of-law framework. The primary provisions of these approaches, as posited by the researcher, are as follows: firstly, the necessity to define

the concept of such a scope as a social revolution should include an analysis of ideal aspirations, principles and norms of social activity in their historical development, otherwise the process of absolutisation of the definition acquires signs of fetishisation of the phenomenon itself and contributes to its dogmatic consolidation in the system of modern knowledge; secondly, a thoroughgoing examination of the political actors' everyday view of the world, which is influenced by mythologised political and ideological preferences and artistic symbols, the latest technologies of communicative influence and methods of social activity, should stimulate the process of growth of personal self-awareness of political actors and gradually form a positive perception of the effective mechanisms of rapid social transformations in the postmodern world; Thirdly, it is important to note that the definition of the phenomenon of social revolution in the construction of states has long been associated with specific historical acts of change of power and the mythologisation of the political and symbolic manifestation of the 'results of victory' within the country, while ignoring the importance of attributive forms of social revolutionary practices that

distinguish them from war or uprising in the realities of the postmodern world. It has been demonstrated that the fundamental attribute of contemporary theories of revolutionary action is the principle of 'polycentrism'. Within the process of social transformation, this principle asserts that numerous 'centres' of social conflict and mutual interstate 'wave' influences result in revolutionary changes which engender critical and unpredictable consequences. In this way, the priority of the polyphony of effective forms of expression of the will of the individual or the collective initiative of the people themselves and the possibility of their interconnection in the constructions of the state, in relation to the ways of exercising freedom of action, as well as the identification of the socio-cultural preconditions of modern forms of revolutionary practices, allow to consider the civic position of the actor himself as the main attribute of revolutionary changes in postmodern society.

Key words: social revolution, social subject, ways of social transformation, process of state-building, revolutionary action, social structure of society, postmodernity, theory of collective action.